

Dušica Potić

IZMEĐU STVARNOSTI I SEĆANJA

Ivan Rajović: *Bioskop u provinciji*
„Slovo“-Književni klub, Kraljevo, 1992.

Prelazeći polako u mlađu srednju generaciju savremenih srpskih pesnika, Ivan Rajović se u tom korpusu odlikuje autentičnošću svoga glasa. Može se kazati i doslednim opredeljenjem za autentičnost. Dok njegovi vršnjaci načinju i iznose postmodernističku poeziju jezičkog eksperimenta, metapoetskog diskursa i poigravanja nasleđem, Rajović se odlučuje za tradicionalnu varijantu uranjanja u stvarnost objektivnog sveta, sa elementima aktuelnih lirskih postupaka. Ako se za paradigmu i željeni cilj postmodernističkih poetika uzme Rajovićev ispisnik Ivan Negrišorac, sa njegovim koncipiranjem pesništva u jeziku, suštinska razlika postaje više nego očigledna. Ivan Rajović se opredeljuje za poetiku koju bismo mogli nazvati postmodernističkom varijantom naturalizma. Uranjanje u stvarni svet, sa njegovim protivrečnostima i neusaglašenostima, te žestoka reakcija lirskog daju jedno prilično mračno, pa i morbidno, ali bespoštedno viđenje postojanja. Rajović teži stišavanju patosa, ili neprekidnom procesu banalizovanja već dovoljno banalnog realiteta, te postupku koji se može nazvati imenovanjem stvari njihovim pravim imenom.

U takvom je okruženju i poezija svedena na zemaljske mere: „Zar je greh čiodom probosti balon u kojem spavaju muze?“ (Ako poranim). Na toj se tački svoje poetike pesnik, međutim, približava i postmodernističkim tendencijama. Udaljavanje od modernističkog apsolutizovanja lirike, u nameri što naturalnijeg transponovanja naturalne stvarnosti, približava Rajovića aktuelnim poetskim tokovima, koji više ne veruju u svemoć pesničke reči. Za razliku od viđenja prirode poezije, njena je svrha, sudeći po istoj pesmi, ipak tradicionalnija. Za pesnika je ona uzaludno suočavanje sa vremenom, sa nestajanjem i prolaznošću, ili ona večita ljudska potreba da se nadmurdi i nadvlada smrt. Sukobljavaju se, dakle, tradicionalna vera u smiso pevanja i

postmodernistička sumnja u njegovu svrhovitost. Sukob unutar Rajovićeve poetike, međutim, razvija se na još jednom planu. Autor razlikuje reč i jezik. Postmodernističko osamostaljivanje reči, sa distancom lirskog subjekta (pesnika) u odnosu na njih, postavlja se naspram viđenja pesnika kao gospodara jezika. Anarhičnost pojedinih sastavnica (reči) dovodi se do poravnanja na nivou sistema (jezika). Nije, međutim, reč o aktuelnom postavljanju jezika za novu ontološku paradigmu, već o otvaranju mogućnosti za modernističku veru u moći pesničkog delovanja u svetu, te takođe starijem uspostavljanju (kakve-takve) hijerarhije.

Prizemljivanje poezije i njeno svodenje na zemaljske mere svoj krajnji izraz dobija u poslednjoj strofi pesme. Traženju „smisla u krilu pešcanog sata“ suprotstavlja se slika žene koja „ušiva dugmad na kaputićima naših sinova“. Pesma se okončava ženskim principom. Pa iako je on sveden na zemaljsku meru slikom svakodnevnog radnje, njegov je smisao sadržan upravo u toj običnosti i svakodnevnosti, ili u jedinom mogućem obliku večnosti koji je čoveku dat- u obnavljanju života. Poezija tu nema šta da traži.

Rajovićevo sagledavanje svrhe pevanja time se, međutim, ne okončava. Pesnik se dalje bavi njenom zemnom sudbinom. U pesmi „Kraljevstvo svilene bube“ pevanje je opšta molitva ubogih smrtnika, a pesnik živi dok srce olovo sa otiska svojih pesama. Sam čin pevanja jeste nosilac smisla, a ni pevanje ni smisao više se ne dovode u sumnju. Ta se teza potvrđuje, ujedno i preispituje, pesmom „Evolucija suncokreta“, po kojoj je umetnost ta koja predmetnosti daje smisao, ili još jedna varijanta modernističkog apsolutizovanja lirike. Pesma „Berač pamuka“ poeziju sagledava kao beleženje stvarnosti, s tim što se pod odrednicom *stvarnost* ovde podrazumeva realitet „radionice mozga“, ili konzerviranje prošlosti u nematerijalnu suštinu sećanja („iskivajući zapise o sebi već zaboravljenom otrgnutom od stvarnosti kakvom se ona pokazuje čulima smrtnika“). Poezija je, prema tome, mogućnost očuvanja sopstvenog identiteta. U pesmi „Dogodiće se nešto“ ona je put do smog sebe, ili jedina mogućnost smisla postojanja. Svi navedeni primeri potvrđuju da Rajović, tragajući za svrhom pevanja, ipak ostaje na onoj strani, da se, varirajući modernistička i

postmodernistička shvatanja, opredeljuje za aktuelno negiranje apsoluta poezije, i njeno usmeravanje na stvarnost „od ovog sveta“. Ona nema transcendentnu dimenziju, ali ima mogućnost osmišljavanja ljudske egzistencije na zemlji.

Sukob unutar Rajovićeve poetike posledica je stvarnosti u koju on uranja. Na toj se ravni njegove zbirke očituje još jedan odjek duha našeg vremena-gubljenje hijerarhijske discipline, obesmišljenost i prizemnost, te negiranje svakih, a posebno totalitarnih ideologija. Apsoluta, dakako, sa tog stanovišta nema, pa ga ne može biti ni u pesmi. Stvarnost se, lišena nekog sveobuhvatnog principa koji bi je osmislio, ispoljava u svojoj svojoj destruktivnosti. Princip razornosti, iako ne vrhovni, jer vrhovnog nema, najadekvatnije je ime za objektivno postojanje. Postmodernistička varijanta naturalizma Ivana Rajovića ogleda se u razotkrivanju njegove istinitosti, u kritičkoj reakciji na nju, u oporosti njegovih iskaza i slika. A to je jedan od najvećih kvaliteta zbirke *Bioskop u provinciji*- originalnost pesnikovog jezika i njegove ironije, duhovitost nekih njegovih pesama kojom komentariše svet, slobodno, razmahnuto nizanje asocijacija, kao duhovnog odgovora, na kojima najčešće, struktura svoju pesmu.

Sva raznolikost sa kojom Rajović ulazi u pesmu ipak se usredsređuje u jednoj tački. Njegovi stihovi ostavljaju utisak-poslužice nam nekada tako omiljena merila naše kritike-proživljenosti i iskrenosti. Iako su ta stanovišta današnje kritičke misli deplasirane kritičke kategorije, ona jesu vrednost zbirke *Bioskop u provinciji*. A njihov kvalitet uzrokovan je njihovom funkcijom u građenju slike sveta knjige. Njima se iskazuje aksiološka ravan knjige. Emotivna reakcija lirskog subjekta jeste i jedan vid vrednovanja stvarnog sveta. Pesma Ivana Rajovića, u biti, počiva na etičkim postulatima – oni su impulsi njegovog pevanja, kao i okviri koje pesnik želi da mu da, njegova početna i završna tačka, i princip usredsređivanja. Njihovo neeksplicirano delovanje određuje težinu činjeničnosti našeg postojanja, i objašnjava odnos lirskog subjekta prema njoj. Došavši do najjasnijeg izražaja u pesmi „Tane“, ovaj aspekt Rajovićeve knjige može se posmatrati kao središnji- ne samo zato što je on središte njegovih misaonih napora, već i zato što najintenzivnije deluje iz pozadine, potisnuto i nagovešteno, najviše sledeći lirski princip.

Jedan bitan deo zbirke *Bioskop u provinciji* odnosi se na sagledavanje društvenih pojava i procesa. Njih pesnik prelama na metafori istorije, ili univerzalnom principu koji iskazuje društveni mehanizam kao takav. Istorija je fon na kojem se ispisuje neprikosnovena večnost istine i čoveka, viđena kao razornost što se, posmatrana i kao prošlost, može očekivati u budućnosti. U tom je smislu i sadašnjost društvenih zbivanja tek jedna dimenzija vremena, jedna istorijska ravan, što joj omogućuje težinu opštosti. U tom smislu je pesnik otvoreno i neposredno bespoštedan prema našoj društvenoj stvarnosti, ili prema socijalnoj ravni naturalnog postojanja, ali ne u onoj meri u kojoj bi to mogao da bude. Jer on se u svom sagledavanju te sfere života i lirskom analizovanju njenih uzroka vratio prošlosti koja više nije toliko aktuelna, a može se kazati i da je prevaziđena (aluzija na Josipa Broza), ili fondu ipak opštih mesta našeg političkog mišljenja (pedesetogodišnje komunističko potiskivanje srpske duhovnosti, medijski pritisci). Tako je, budući pesnik bez dlake na jeziku koji stvari naziva njihovim pravim imenom, Ivan Rajović propustio suštinsku mogućnost koju nudi lirski angažman – da bude istinski aktuelan i otvori novi prostor za spoznaju društvene stvarnosti. Iako je poezija, sa sličnim ciljevima, išla ispred svog vremena, ukazujući na buduće pukotine, anticipirajući dolazeće, u *Bioskopu u provinciji* zabeležila je, ma koliko bespoštedno i otvoreno, ipak nešto opštije poznato.

Politika, međutim, nije ključno opredeljenje Ivana Rajovića, već tek jedan aspekt njegove zbirke. Teza koju pesnik njome zagovara najjasnije do izražaja dolazi u naslovnoj pesmi „Bioskop u provinciji“. Stvarnosti sveta, imenovana kao društvena stvarnost, suprotstavlja se traganje za sopstvenom suštinom i snagom svog unutrašnjeg sveta. Iako se taj aspekt Rjovićevih stihova nagoveštava već na poetičkoj ravni, u ovoj pesmi, zajedno sa još nekim momentima zbirke, idiličan svet detinjstva nedvosmislen je kao jedina mogućnost smisla u svetu u kojem je do krajnosti negativno sve što dolazi „spolja“. Prustovsko traganje za izgubljenim vremenom, kao jedno od ključnih strujanja našega stoleća, u ovoj je knjizi omogućilo uvođenje novih ravni pesme. Pesnik je sklon i negiranju razuma i racionalnog sagledavanja, budući da realnog sveta i nema (pesma „O duše što čamiš u senci). Jer rešavajući kalderonovsku

dilemu da li je život san, Rajović sugerše da je san jedina njegova svrha („Život postoji da bi se sanjalo“, pesma „Sužnji“).

Unutrašnje, ne-stvarno, imaginacija, san, ravnopravni su elementi kako stvarnosti postojanja tako i strukture teksta. Pesma Ivana Rajovića je preplet raznorodnih, pa i suprotstavljenih sfera bivanja što se, u ukrštanjima i odbijanjima, silovito zgrušavaju u stvarnost njenog bića. Zato je njen izraz slojevit i šarenolik, sklopljen od raznorodnih pa i suprotstavljenih osećanja i stavova, u kolebljivom rasponu od naturalistički neposrednog iskazivanja do naglašavanja nežnosti koja izražava suštinu ličnog i unutrašnjeg. Ti spojevi, smeli, neočekivani i nesvakidašnji, jedna su od vrednosti zbirke *Bioskop u provinciji*, ponajviše kada se izraze kao autentičnost jezika i stila Ivana Rajovića. Istini za volju, treba kazati da pesnik ponekad ne uspeva da ih svede na pravu meru, pa odlazi ili u pravcu preterano ekspliciranog reflektivnog diskursa, ili u pravcu prenaglašavanja unutrašnjeg sveta, što će reći u patetiku. Kada mu pođe za rukom da zauzda njihove krajnosti, Ivan Rajović potvrđuje svoj lirski glas u kontekstu (mlađe) srednje generacije srpskih pesnika.

Za kraj će se izdvojiti i tri pesme iz zbirke *Bioskop u provinciji*. „Evolucija suncokreta“ poseže za motivom koji je u raskoraku sa celovito osmišljenom zbirkom, ali je zato čini njenom najzanimljivijom pesmom. U njoj Rajović peva o stvarnosti suncokreta sa Van Gogovih slika, iznoseći koliko tezu da sveprožimajući duh i čežnja za njim otkrivaju i najminornijim bićima (suncikreti), toliko i negirajući je, poričući Boga, spiritualnost, mogućnost oduhovljenog postojanja. Pesma „Zev“ ne samo što priziva Vaska Popu, već daje i dobar primer pesnikove imaginativnosti- kojom se on suočava sa svetom u kojem gradi svoj pesnički tekst. Popina crnohumorna vedrina, igra apsurdna i paradoksa, preobražavaju se u kontrastima izoštreno i eksplicirano suočavanje sa „neslućenom prazninom“ ništavila i smrti. Pesma „Plavo“ direktno priziva Raičkovićevo „Nebo“. Rajovića sa Raičkovićem povezuje linija poetike sećanja, lirskog povratka u prošlost. Ali dok Stevan Raičković sugerše rastakanje entiteta lirskog subjekta i poistovećivanja sa entitetom neba, u prepoznatljivom maniru kojeg nije neophodno opisivati, Ivan Rajović, na sebi svojstven način, negira takvu

mogućnost. Pesnik prve generacije savremenog srpskog pesnika baštinik je Miloša Crnjanskog, kod koga je plava boja često simboličko ime transcendentna. A Ivan Rajović, saobražavajući i preobražavajući tu tradiciju, postiže najoriginalniji momenat zbirke *Bioskop u provinciji*. Transcendent izjednačava žive i mrtve, na štetu onih prvih, svakako. Ako ih je, po tradiciji, izjednačio u njihovu korist, transcendent je ovde preobražen u svoju suprotnost, u simboličko ime razaranja. Razornu silu smrti, protiv koje više nema svrsishodnog otpora.